

S:t Nicolai kyrka

S:t Nicolaus 10, Nyköpings stad, Södermanlands län

Antikvarisk slutrapport

Åtgärd av bänkkvarter till följd av svampangrepp

Sankt Nicolai kyrka

S:t Nicolaus 10, Nyköpings stad, Södermanlands län

Antikvarisk slutrapport

Åtgärd av bänkkvarter till följd av svampangrepp

Rapport 2023:4

© 2023 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

byggnadsvard@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Sofia Fredriksson, bebyggelseantikvarie
Omslagsbild: S:t Nicolai kyrka. Foto: 2023-11-16 SLM D2023-0789.
Foto, där ej annat anges: Sofia Fredriksson
Diarienummer: KN-SLM23-0203

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2023

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Historik och beskrivning av St: Nicolai kyrka	8
S:t Nicolai kyrka i Nyköping	8
Kortfattad exteriör beskrivning av S:t Nicolai kyrka	8
Byggnadshistorik	8
Historiska åtgärder med särskild relevans för projektet	11
Kyrkans skick innan åtgärd	15
Beskrivning av åtgärder	17
Förberedelser	17
Borttagning av bänkar och sanering	17
Återuppbyggnad av golv	23
Efterarbete	23
Antikvarisk bedömning av utförda arbeten	26
Antikvariska iakttagelser	27
Avvikelser från Länsstyrelsens beslut	27
Projektrelaterad information	28
Källförteckning	28
Bilagor	29
Mikrobiologisk analys 1	29
Mikrobiologisk analys 2	30
Tillstånd sanering	31
Byggnadsarkeologisk undersökning	35

Bild 1. S:t Nicolai kyrka, markerad i rött, är belägen vid Stortorget i centrala Nyköping. Kartan är hämtad från Lantmäteriets kartdatabas

Inledning

Mellan september och oktober 2023 har invändiga åtgärder utförts på S:t Nicolai kyrka i Nyköping. Arbetena har omfattat följande åtgärder:

- Sanering av svampangrepp i norra bänkkvarteret
- Byggnadsarkeologisk undersökning av frilagt kyrkgolv
- Uppbyggnad av nytt golv i norra bänkkvarteret
- Installation av ny el

Bakgrund

Den 18e september 2023 påbörjades projektet att ta bort kyrkans två främre bänkrader med syfte att förbättra tillgänglighetsanpassning, samt skapa en bättre yta för befintlig flygel. (diariennr. KN-SLM22-0140) I samband med demontering av bänkarna påträffades omfattande svampangrepp samt rötskador under det norra kvarterets brädgolv. Beslut fattades om att öppna upp hela det befintliga golvet för att kunna inspektera angreppets utbredning, samt avlägsna svampangripet material.

Då saneringen av golvet innebar avsteg från länsstyrelsens beslut, lämnades en ny ansökan om sanering in för godkännande. Ansökan beviljades i beslut 2023-10-20, länsstyrelsens diariennr. 7350-2023. Arbetets omfattning blev på grund av den påträffade rötskadan avsevärt större än beräknat. Åtgärderna delades därför upp på ett ärende avseende ursprungligt projekt, samt ett ärende avseende sanering av svampangrepp och återuppbyggnad av golvet. Som följd har kostnader gällande ursprungligt projekt delvis omfördelats i relation till tidigare offerter.

Antikvarisk medverkan

Sofia Fredriksson från Sörmlands museum var antikvarisk medverkande för ordinarie projekt och översåg även de utökade åtgärder som saneringen innebar under handledning av Kjell Taawo. Detta stämde av med Länsstyrelsen och stiftet som godkände arbetsfördelning. I samband med utgrävning av bänkkvarterets golv gjordes en byggnadsarkeologisk undersökning, vilken utfördes samt dokumenterades av arkeolog Björn Pettersson från Sörmlands museum. Undersökningen och de fynd som gjordes redovisas sammanställt i bilaga 4.

Från och med 2023-09-21 då skadorna först upptäcktes följdes det löpande arbetet upp genom deltagande vid sammanlagt åtta platsbesök, samt i löpande kontakt via e-post och telefon.

Antikvarisk slutbesiktning för sanering samt ordinarie projekt genomfördes 2023-11-16. Närvarande vid slutbesiktningen var Sofia Fredriksson, medverkande antikvarie, Joakim Dahlqvist, fastighetsförvaltare i S:t Nicolai församling, Dag Forssblad, Stiftsantikvarie samt Robert Pollmeier, Fasadteknik AB.

Historik och beskrivning av S:t Nicolai kyrka

S:t Nicolai kyrka i Nyköping

S:t Nicolai kyrka ligger i centrala Nyköping som utgör en av Sveriges äldsta städer. Staden ligger i Nyköpingsåns mynning i en vik av Östersjön, och är sedan dess tillkomst under tidig medeltid en viktig handelsplats (Bohrn 1938). Nyköpingsån delar staden i två delar. Alla Helgona kyrka var församlingskyrka i den östra delen av staden, medan S:t Nicolai kyrka var församlingskyrka i den västra delen. I dag tillhör båda kyrkorna S:t Nicolai församling. S:t Nicolai kyrka, som ofta har kallats Storkyrkan, ligger vid Stora torget och har sedan uppförandet varit stadens viktigaste och största kyrka. Kyrkans namn kommer av att den helgades åt biskop Nicolaus som var handels och sjömännens skyddshelgon. Till kyrkans byggnader hör den närliggande sockenstugan från 1700-talet som numera inrymmer pastorsexpeditionen, samt församlingshemmet som byggdes på 1950-talet. De centrala delarna av Nyköping inklusive S:t Nicolai kyrka är utpekade som nationellt riksintresse (D57).

Kortfattad exteriör beskrivning av S:t Nicolai kyrka

Kyrkan utgörs idag av ett treskeppigt långhus med ett mångkantigt kor i öster, samt ett fyrsidigt västtorn. Åt norr finns sakristia och en senare tillbyggnad invid tornet. Kyrkan har synliga grundmurar och till stora delar bärande väggar av natursten. Fasaderna är slevstrukna och avfärgade i en svagt rosa kulör. Runt hela långhuset finns stora rundbågade kyrkfönster med grå fönsterbågar samt blypräjs och färgat glas. Närmast takfoten löper en grå profilerad taklist runt hela långhuset. På kyrkans södra fasad, som vetter åt Stortorget, finns två rikt utsmyckade portaler i huggen sandsten. Den västra portalen har en utpräglad barockstil, medan den östra närmare koret har en något stramare nyklassicistisk karaktär. Långhusets tak är brutet. Takfallen skiljs åt av ett mindre vertikalt parti (en s.k. *italian*). Samtliga takytor täcks av stånfalsad kopparplåt. Det kraftiga kyrktornet, som har en kvadratisk plan, har fasader av handslaget tegel i munkförband. Nederdelen av tornet är putsad och avfärgad likt långhusets fasader. Tornet pryds av en kraftig lanternin i trä med beklädnad av kopparplåt i små skivor. Lanterninen har en enkel men tydligt klassicistisk utformning med bland annat kopplade kolonner och tandsnittsfris under takfoten. Samtliga sidor är besmyckade med urverk med förgyllda siffror. På lanterninens takkrön står ett förgyllt kors.

Byggnadshistorik

Sankt Nicolai första stenkyrka uppfördes efter mitten av 1200-talet som en liten korsformad gråstenskyrka med västtorn. Kyrkan hade då ett enskeppigt långhus samt tvärskepp. Möjligen startade bygget omkring år 1267 då skriftliga uppgifter anger att Magnus Ladulås anslog hälften av alla kyrkotioden i Strängnäs stift till byggandet av Nyköpings kyrka. Under 1300-talet revs västtornet, då också långhuset förlängdes i väster och pryddes med en trappgavel av tegel. Det gamla plana träinnertaket ersattes

med tegelvalv vilka vilade på utskjutande väggpilastrar. År 1390 förstördes merparten av valven i en omfattande brand, med undantag av valven i södra tvärskeppet.

Under 1400-talets första hälft försågs kyrkan med nya sidoskepp väster om de gamla korsarmarna. Sidoskeppsmurarna samt västra sidan av tvärskeppet revs och de nuvarande långhusmurarna uppfördes i anslutning till de gamla tvärskeppsgavlarna. Västtornet uppfördes med gråsten i bottenvåningen och tegel i övriga våningar. Tornet försågs med en gotisk spira. Något senare byggdes ett utrymme i hörnet mellan koret och norra korsarmen, troligtvis en sakristia i två våningar. I hörnet mellan koret och södra korsarmen byggdes ett kvadratisk kor. Ett enhetligt tak lades över hela kyrkan. Mellan 1579 och 1583 byggdes ett större kor till i öster med mångkantigt avslut. En ny sakristia uppfördes även i norr.

På 1630-talet fick tornet en ny spira. 1644 murades den västra sandstensportalen i södra fasaden. Portalen skänktes av Holger von Scheiding och hans hustru Kristina Nilsdotter Natt och dag. 1665 drabbades Nyköpings stad av en brand, i vilken kyrkan eldskadades. Störst skador uppstod i tornet och i de tre valven närmast tornet. Tornspiran återuppfördes kort därpå. Södra fasadens östra portal färdigställdes 1668 och utsmyckades med broskornamentik. En rödfärgad klockstapel uppfördes 1692.

1719 brann återigen staden. I samband med detta förstördes mitskeppsvalv i kyrkan fram till koret. Klockstapeln var den enda träbyggnad i staden som klarade branden. Nya valv murades upp igen i kyrkan under ledning av slottsbyggmästare Peter Frimodig. 1733 tillverkades en orgel av Johan Niclas Cahman, som placerades på en läktare i väster. Sex år senare skänkte drottning Ulrika Eleonora en ny altartavla till kyrkan, vilken förfärdigades av konstnär Georg Engelhard Schröder. 1748 tillverkades predikstolen i barockstil av bildhuggare Niklas Österbom, Norrköping. En ny tornhuv i form av en lanternin byggdes 1797, som ersättning för den tidigare vilken förstördes i branden 1719. Huven ritades av arkitekt Olof Tempelman.

Yttertaket täcktes med plåt 1883. Under 1800-talet slutade gravarna under kyrkans golv att brukas. Kyrkans inredning förändrades genom att de fasta bänkarna togs bort och predikstolen målades.

Under 1900-talet gjordes flera utvändiga och invändiga åtgärder. Mellan åren 1923-1925 genomfördes en restaurering som starkt kom att präglade kyrkans nuvarande utseende. Restaureringen leddes av riksantikvarie Sigurd Curman och arkitekt Erik Fant, och föregicks av en större byggnadshistorisk undersökning under ledning av professor Erik Lundberg. En central tanke för restaureringen var att framhäva riktningen mellan högkoret och långhusets västra del, där ett doprum anordnades i tornet. På grund av byggnadens krökning vid kyrkorummets mitt präglades den invändiga upplevelsen av rummets oregelbundna form. Detta komplementerades med den nya inredningen vilken gav mittgången en något diagonal förskjutning.

1967 gjordes en utvändig och invändig renovering ledd av arkitekt Rolf Bergh. Fasaderna omputsades och taket lades om med kopparplåt. Tornet och koret förstärktes och det gamla pannrummet byggdes om till väntrum och körövningsrum. 1995 renoverades

Bild 2. Kyrkorummet mot kor. Bänkar i slutna kvarter har stora likheter med kyrkans nutida interiör. Fotograf och årtal okänt. I mittgången ans konturen av gravhällar. SLM M021601.

Bild 3. Bänkkvarter före renovering 1923. Foto: Erik Lundberg (bilden är beskuren). SLM X8-78.

kyrkan utvändigt igen, då vissa reparationer gjordes i tornets tegelmur och lanternin. Fasaderna avfärgades och tak samt fönster sågs över. Korset och urtavlor omförgylldes. 2002 gjordes invändiga förändringar då delar av bänkinredningen togs bort och en ny orgel uppfördes i koret.

Historiska åtgärder med särskild relevans för projektet

Utifrån arkivbilder kan utläsas att kyrkans inredning förändrades under 1800-talet och fram till 1923. På en odaterad bild syns slutna bänkkvarter vilka har tydliga likheter med nuvarande inredning (bild 2). Dessa ersattes med de fristående bänkar som syns på bilden tagen av Erik Lundberg 1923 (bild 3). Från de två bilderna kan även utläsas att långhusets stengolv någon gång under denna period täcktes över med ett plankgolv (bild 3).

Kyrkans nuvarande bänkar tillkom mellan åren 1923-1925, i samband med den invändigt genomgripande restaurering som genomfördes av Sigurd Curman och Erik Fant. Restaureringen innebar mycket omfattande åtgärder då hela det äldre beståndet av bänkar ersattes med ny inredning. De befintliga bänkarna var delvis utplacerade med riktning mot koret, delvis vända mot mittgång i höjd med predikstol och i kor. Även befintliga skolläktare längs långsida mot söder, samt orgelläktare vid kyrkorummets västra vägg revs. Orgeln som tidigare var placerad på den västra läktaren flyttades i samband med detta ner till kyrkans nordvästliga hörn. Den nya interiören utformades med bänkar riktade enbart mot koret, där nya korbänkar och nytt korskrank byggdes. Riktningen mot koret markerades ytterligare genom att predikstolen från 1748 flyttades ett steg åt öster, från den andra kvadratiske pelaren till den första. Predikstolens fick genom den nya

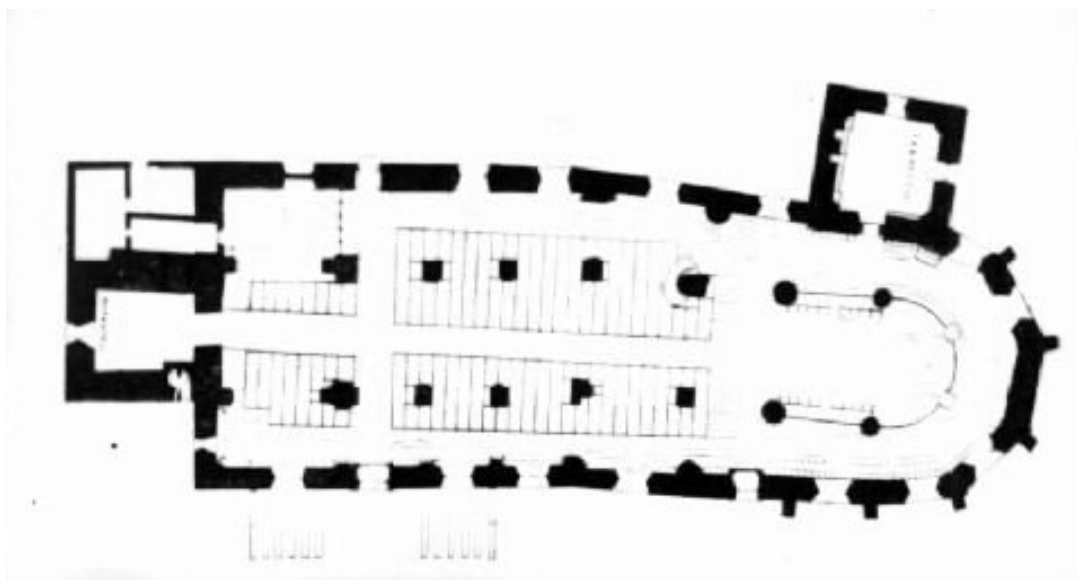

Bild 4. Planritning över bänkkvarter efter färdigställd renovering 1925. En rät mittaxel har åstadkommits genom att bänkar snedställts i relation till pelare. SLM X1636-80.

Bild 5. Bänkkvarter före renovering 1923. Långhuset täcks av ett brädgolv. Foto: Erik Lundberg

Bild 6. Södra pelarraden under restaurering. Under det delvis avlägsnade brädgolvet syns stenhällar som täcker mittgången. Foto: Erik Lundberg

Bild 7. Pelare efter demontering av predikstol. Foto: Erik Lundberg

Bild 8. Norra sidoskeppet. Stenläggning synlig efter avlägsnande av brädgolv. Foto: Erik Lundberg

Bild 9. Bänkkvarter efter färdigställd renovering 1925. Foto: Erik Lundberg

placeringen en mer diagonal riktning ut mot kyrkorummet. De nya bänkarna i långhuset utformades som fyra slutna bänkkvarter på ömse sidor om kyrkans mittgång. Kyrkorummets samtliga pelare förstärktes med nytt tegel och putsades om. Det plankgolv som täckte långhuset avlägsnades och underliggande stengolv plockades delvis upp innan golvet grävdes ut (bild 6-8).

I Erik Lundbergs fotodokumentation av arbetet syns utgrävningen av hela långhusets golv samt pelarnas fundament. Fundamenten förstärktes med cement innan underlaget fylldes upp med slagg och kolstybb. På bild syns även en större mängd skelettdelar, vilket tyder på att en viss andel gravar tömdes i samband med utgrävningen (bilaga 4, bild 6). Var dessa skelett och övriga fynd placerades efter arbetets färdigställande är dock inte klarlagt. Det nya trägolvet under bänkkvarteren lades något upphöjt på träbjälkar. I gångarna samt i kor lades stenhällar tillbaka likt det utförande som kan anas på bild 2. Då hällarna delvis flyttades inför utgrävning av golvet är det möjligt att de lades tillbaka med något förändrad placering, då äldre gravförteckningar över kyrkan inte stämmer överens med nuvarande hällars placering. Denna förflyttning kan dock ha skett tidigare än 1920-talet.

Efter 1920-talet har förändringar och renovering av bänkinredningen skett. Delar av norra kvarterets brädgolv ersattes troligen runt 1900-talets mitt, då brädorna är något smalare jämfört med omgivande golv. Delar av 1920-talets inredning togs bort år 2002, då bänkkvarteren väster om den nedre tvärgången ersattes av en öppen yta belagd med kalksten. Tidigare bjälklagsfyllning av kolstybb ersattes i samband med detta av singel.

Bild 10. Kyrkans nuvarande interiör. Det två bänkkvarteren före åtgärd. Foto: Anton Blomgren SLM D2023-0790.

Arbetet utfördes under ledning av arkitekt Margit Webjörn, Trosa. 2017 demonterades tillfälligt två av de främre bänkarna i det norra bänkkvarteret med anledning av en TV-sänd gudstjänst. Bänkarna återmonterades därefter.

Kyrkans skick innan åtgärd

Då demonteringen av golvet inleddes i samband med borttagning av främre bänkrader, upptäcktes rötskador på brädgolvet undersida samt svampangripna golvbjälkar. Rötskadorna hade inte gett någon yttre synlig påverkan på brädgolvet, men vid närmare undersökning fanns antydning till svikt på vissa brädor. Kyrkans norra sida antas vara utsatt för särskilt stor fuktpåverkan då omgivande mark sluttar ner mot den norra muren. Vid inspektion av golvet i norra bänkkvarteret visade det sig att ca halva trägolvet har bytts ut vid tidigare åtgärd, troligen under 1900-talets mitt. Brädorna inom detta område hade avvikande dimensioner jämfört med övrigt golv. Det fanns ingen dokumentation av hur eller varför åtgärden utfördes, det kan dock ses som en indikation på att golvområdet kan ha haft en återkommande fuktproblematik. Visst generellt slitage i anslutning till norra bänkkvarteret fanns i form av skavd färg på bänkar och trägolv, samt putssläpp på pelare.

Bild 11. Norra bänkkvarteret före åtgärd. Foto: Anton Blomgren SLM D2022-0892.

Bild 12. Röttskadat virke vid predikstolens fundament. SLM D2023-0791.

Bild 13. Svampangripen golvbjälke. SLM D2023-0792.

Bild 14. Fruktröpp och mycel på undersida golvräda. SLM D2023-0793.

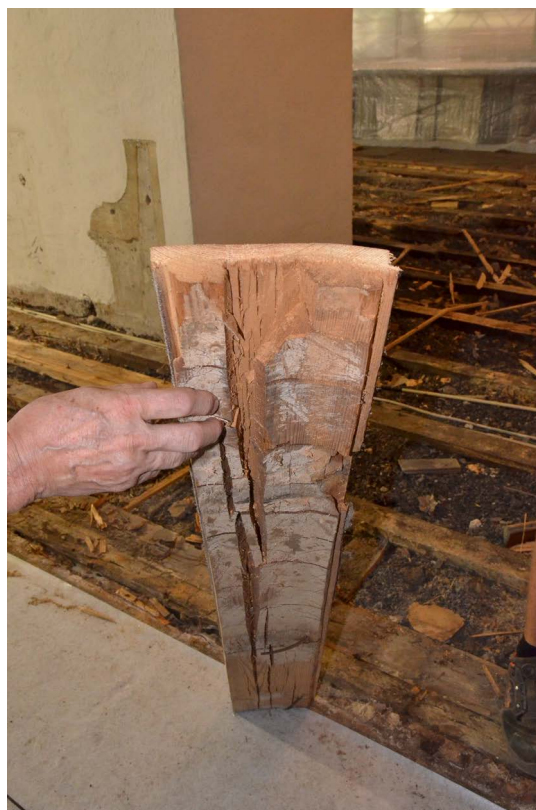

Bild 15. Röttskadad golvräda i västra änden av kvarteret. En tredjedel av brädans tjocklek har brutits ner av röta. SLM D2023-0794.

Beskrivning av åtgärder

Förberedelser

Inför demontering av bänkkvarter skärmades området runt kvarteret av med ställningar klädda med plast upp till cirka 3 meters höjd (bild 17, 18). Ovanför plasten spändes ett finmaskigt nät som skydd mot dammpartiklar. Nedre delen av predikstolen, orgeln, samt ljuskronor plastades in. Stenhällar i omgivande gångar täcktes med skyddsmatta. Lösa inventarier som ljusplåtar och vägghängda textilier togs ner och placerades på skyddad plats under pågående arbete.

Borttagning av bänkar och sanering

Bänkar och golv demonterades sektionsvis för att undersöka svampangreppets utbredning. Bänkarna märktes upp, flyttades och placerades längs kyrkans väggar. Ytterligare analysprov togs från golv i kvarterets västra del, svaret visade förekomst av äkta hussvamp samt mögel (bilaga 2). Beslut fattades i samråd med länsstyrelsen om att hela det norra bänkkvarteret skulle demonteras, befintlig golvfyllning avlägsnas samt att golvet skulle återuppbyggas med nytt virke. Virket från det uppbrutna golvet samt golvbjälkar valdes att kasseras i sin helhet då rötskadorna var så omfattande, samt för att undvika spridning av svampmycel. I samband med utgrävning av golvfyllning beslutades att en byggnadsarkeologisk undersökning skulle genomföras. Björn Pettersson från Sörmlands museum utsågs till ansvarig arkeolog.

Då brädgolvet och golvbjälkarna tagits bort avlägsnades golvfyllningen med hjälp av en grävsug med slang kopplad till en lastbilstank. I golvfyllningen fanns äldre rör för elledningar, vilka avlägsnades under arbetets gång. Golvet översta lager utgjordes av ett cirka 20 cm tjockt skikt av mörk slagg. Därunder bestod fyllningen av stenmjöl, sand, grus, sten, stenblock och tegelflis. Fyllningen avlägsnades till ett djup på omkring 50 cm under omgivande stengolv.

Vid avlägsnandet av fyllningen framkom gravrester i form av ben, kisthandtag, järnföremål samt fragment av gravhällar och sockelstenar. Totalt 15 murade gravkammare hade frilagts då schaktningen avslutades, samt en trolig rest av kyrkans äldsta grundmur från 1200- eller 1300-talet. *En byggnadsarkeologisk rapport som beskriver utgrävning samt fynd finns bifogad som bilaga 4.*

Bild 16. Pågående rivning av svampangripet golv. SLM D2023-0795.

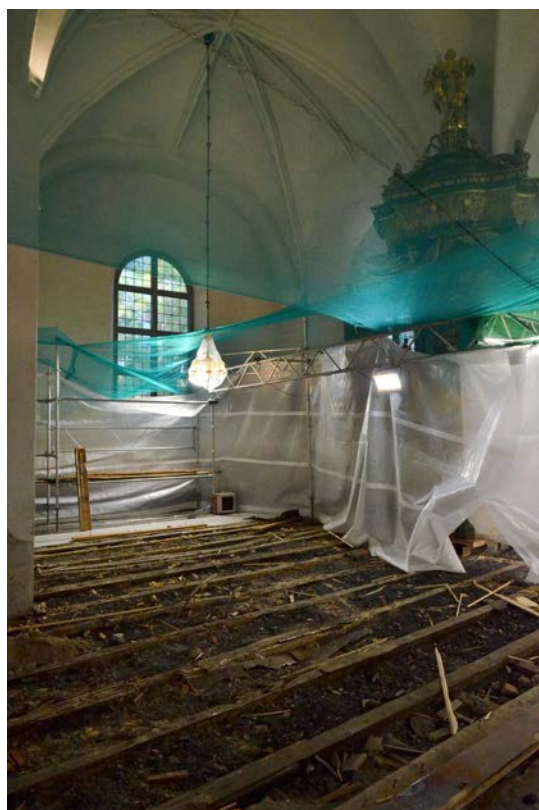

Bild 17. Rivning av bänkkvarter mot nordöst och predikstol. Inklädning av saneringsområde med plast samt finmaskigt nät. Inventarier som ljuskronor plastades in separat. SLM D2023-0796.

Bild 18. Rivning av bänkkvarter mot nordväst. SLM D2023-0797.

Bild 19. Golvfillning i form av kolstybb i det översta lagret. SLM D2023-0798.

Bild 20. Avlägsnande av befintlig golvfillning. Först avlägsnades ett ca 15 cm lager av kolstybb, sedan ytterligare ett lager av grus och fyllnadsmassor. Äldre rör för el togs bort. SLM D2023-0799.

Bild 21. Grävsug kopplad till tankbilar. SLM D2023-0800.

Bild 22. Murkrönen till gravkammarna från 1600- och 1700-talet. Foto: Björn Pettersson, Sörmlands museum. SLM D2023-0801.

Återuppbyggnad av golv

Marken under golv fylldes upp med skumglasgrus i ett lager om minst 25 cm. Ovanpå skumglasets lades nya golvbjälkar ut varpå utrymmet mellan dem fylldes med skumglasgrus upp till nivå med bjälkarnas ovansida. Runt kvarteret lades en 7-10 cm bred sarg av skumglasskiva i mötet mellan stenhällar och träbjälkar. Skumglasskiva lades även runt om pelare. Hörslinga drogs i plaströr längs bänkkvarterets ytterkant. Ny el drogs i golv samt vid pelare.

Nytt spontat brädgolv med tjocklek 45 mm lades. De nya golvbrädorna har varierande bredd, 157 mm, 182 mm och 205 mm. Frisen i golvets ytterkant fästes med klippspik. Golvlister målades med linoljefärg och fästes in med modern skruv. Golvet ströks upprepade gånger med linoljefernissa pigmenterad med linoljefärg. På grund av det feta virket behövde torktiderna ökas avsevärt mellan varje strykning. Då golvet torkat återmonterades bänkarna på ursprunglig plats. Förstärkt infästning med vinkeljärn gjordes av vissa bänkgavlar, samt av fronter vilka upplevdes ostadiga. Ett mindre nytt hål för elkabel togs upp i fronten norr om predikstolen.

Efterarbete

Fast inredning i form av predikstol som plastats in under arbetet undersöktes och rengjordes av konservator Gabor Pasztor. Ljuskronor rengjordes av vaktmästare och kyrkan städades invändigt. Lösa inventarier i form av vägghängda lampetter och textilier som tagits ner inför arbetet återmonterades på ursprunglig plats.

Bild 23. Det utgrävda golvet återfylls med skumglasgrus. SLM D2023-0802.

Bild 24. Nya golvbjälkar, 150 x 150 mm, ovanpå kapillärbrytande lager av skumglasgrus. SLM D2023-0803

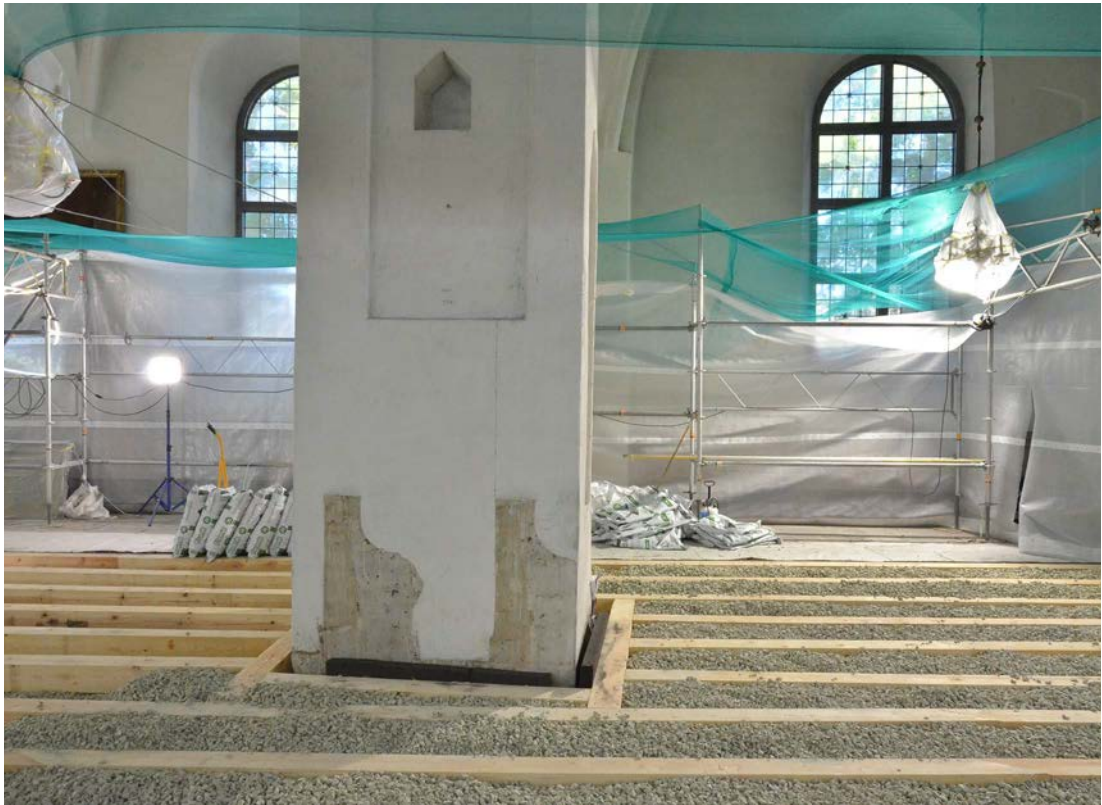

Bild 25. Utrymmet mellan bjälkarna fylldes upp med skumglasgrus. SLM D2023-0804.

Bild 26. Nytt massivt trägol. SLM D2023-0805.

Bild 27. Det nya golvet ytbehandlades med pigmenterad färg. SLM D2023-0806.

Bild 28 Bänkar, gavlar och fronter efter återmontering. SLM D2023-0807.

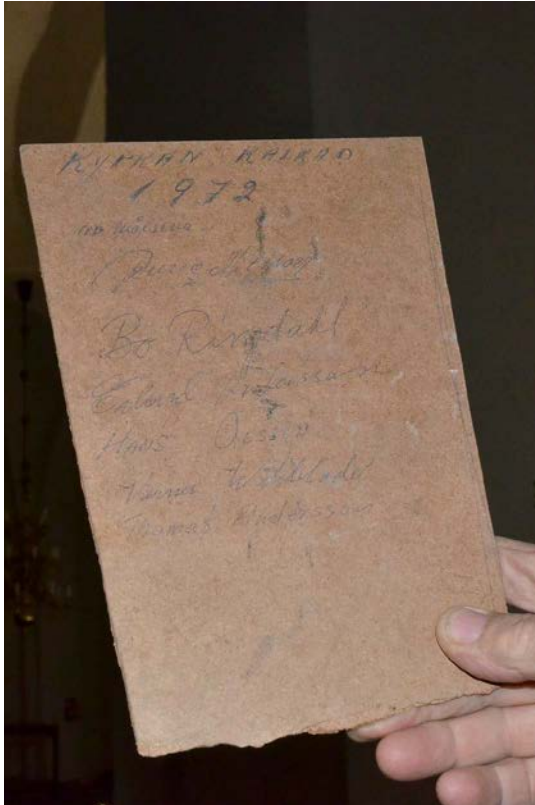

Bild 29. Dokumentation från medverkande vid invändig restaurering 1972 hittades i samband med demontering av golvet. SLM D2023-0808

Bild 30. Synlig täckdosa vid ljusplåt på bänkkvarterets nordvästra pelare. SLM D2023-0809.

Bild 31. Nytt spontat trägolv struket med pigmenterad linoljefernissa. SLM D2023-0810.

Bild 32. Ny hörslinga placerad i rör mellan golvbjälke och skumglasskiva i bänkkvartets utkant. SLM D2023-0811.

Antikvarisk bedömning av utförda arbeten

De åtgärder som genomförts till följd av svampangreppet har inneburit att en omfattande mängd material från norra bänkkvarterets golv samt golvfyllning har ersatts. Åtgärden bedömdes vara nödvändig för att hantera det pågående svampangreppet och förhindra fortsatt skada på kyrkans inredning. Saneringen innebar bland annat att äldre golvfyllning som utgjordes av slagg och kolstybb ersattes med nytt material i form av skumglasgrus. Detta val bedömdes minska risken för fukt i ny golvkonstruktion, vilket ansågs ha stor betydelse för det nya golvets hållbarhet. Då golvfyllningen inte utgör en synlig del av kyrkans inredning bedöms valet inte ha någon påverkan för den kulturhistoriska upplevelsen av kyrkan.

Det borttagna golvet hade samma bredd på brädorna (utom på de ytor där golvet någon gång kompletterats) om ca 160 mm. Det nya golvet lades med varierande bredd 157 mm, 182 mm och 205 mm, då det var lättare att med kort varsel få tag på tillräcklig mängd virke. Detta bedömdes inte ha någon negativ inverkan på kyrkorummets karaktär och kulturhistoriska värde.

Vissa infästningar av golvet som tidigare var gjorda med spik har utförts med moderna skruvar. Detta har gjorts då den sarg av skumglas som lagts runt golvets ytterkant försvårat infästning av golvlist. Infästningar som gjorts med moderna skruvar har dolts med linoljespackel samt målats med linoljefärg likt befintlig.

Vid dragning av ny el uppmärksammades att tidigare ledningar som fanns bakom pelarnas ljusplåtar lämnats oskyddade. För ökad säkerhet monterades därför täckande plastdosor bakom ljusplåtarna på pelare mot norra sidoskeppet. Dosorna skapar någon centimeters distans mellan ljusplåt och vägg, och kan skimras på pelare i västra delen av bänkkvarteret (bild 30). Det visuella intrycket bedöms ha marginell negativ påverkan i relation till den ökade elsäkerheten.

Sammanfattningsvis intygas att åtgärderna generellt är mycket väl utförda, med såväl hantverksskicklighet som varsamhet om befintliga kulturhistoriska värden. Arbetsprocessen gick smidigt och effektivt trots begränsad tidsplan och krav på hög materialkvalité med kort framförhållning. Arbetet kan därför godkännas.

Antikvariska iakttagelser

De gravkamrar som finns under kyrkans golv har delvis tömts vid tidigare utgrävningar. Omkring 100 liter ben samt ett antal mindre föremål påträffades vid utgrävningen då golvfyllningen avlägsnades. På bild från restaureringen 1923-25 noteras att en stor mängd ben grävdes upp i samband med arbetet (på bilden syns 13 fyllda trätunnor). Kyrkans invändiga gravar slutade brukas kring 1800-talets mitt, då även ett antal gravar tömdes. Benen placerades i ett benrum vilket även det grävdes upp 1923-25 då benrummet ersattes med nuvarande dopkapell i sydvästra delen av kyrkan.

Under arbetet påträffades en skiva med signaturer från medverkande hantverkare vid 1972 års invändiga restaurering (bild 29). Skivan omhändertogs av församlingen.

Efter avslutad undersökning lämnades samtliga påträffade ben och metallföremål i kyrkan för återbegravning. Övrigt fyndmaterial med fyra huggna kalkstenfragment, två profiltegel, fem putsprover och ett slaggstycke förvaras tills vidare vid Sörmlands museum (Se vidare Byggnadsarkeologisk undersökning i bilaga 4).

Avvikelser från Länsstyrelsens beslut

Samtliga saneringsåtgärder innebar en avvikelse från beslut kring ordinarie projekt (länsstyrelsens diariennr. 2305-2023). Inga avvikelser har förekommit efter länsstyrelsens utökade beslut avseende sanering (länsstyrelsens diariennr. 7350-2023). De ben som påträffades vid den byggnadsarkeologiska utgrävningen har vid rapportens framställning ännu inte återbegravts. Beslut har dock tagits i samråd med församlingen om att detta ska ske på Nya kyrkogården.

Administrativa uppgifter

Fastighetsbeteckning: Sankt Nikolaus 10, Nyköpings kommun

Diarienummer: 433-7350-2023

Beslutsdatum: 2023-10-20

Beställare/fastighetsägare: Nyköpings församling

Antikvarisk medverkan: Sofia Fredriksson, Sörmlands museum

Eget diarienummer: KN-SLM23-0203

Projektrelaterad information

Medverkande aktörer

Rivning och återuppbyggnad av trägolv – Bures Byggnadsvård, Stigtomta

Golvbehandling och måleriarbeten – Thomas Lundqvist Måleri o Bygg, Nyköping

Plattsättning samt putslagningar – Fasadteknik, Nyköping

El-arbeten – Elajo, Nyköping

Konservator – Gabor Pasztor

Arkeolog – Björn Pettersson, Sörmlands museum

Använda material och produkter

Skumglasgrus och skumglasskiva – Hasopor

Lagning av puts samt ny fog mellan stenhällar – Saint-Astier kalkbruk NHL3,5, hydraulisk kalk

Väggar avfärgade med Hyllingegårdens Kalkfärg V, släckt kalk med dolomitmjöl

Golvbjälkar – 150x150 mm, Gotlandsfuru, Österby byggnadsvård och byggbutik

Massivt trägolv – 45 mm x 205 mm, 157 mm, 182 mm, Gotlandsfuru, Österby byggnadsvård och byggbutik

Förstärkta vinkeljärn – Allsmide AB, Nyköping

Ytbehandling nytt golv - Bio Impression oljefernissa, pigmenterad med Engwall o. Claesson, kulör Bränd Umbra 1A 100.

Golvlist pigmenterad med Ottosson linoljefärg, kulör kimrök.

Källförteckning

Bohrn, Erik. (1938). *S:t Nicolai kyrka i Nyköping: Vägledning*. Nyköping: G. Österbergs Tryckeri A.B.

Schnell, Ivar. (1957) *Sörmländska kyrkor 97: S:t Nicolai kyrka*. Sörmlands hembygdsförening.

Riksantikvarieämbetet

Sörmlands museums arkiv

Bilagor

Datum/Date
2023-09-26

Beteckning/Reference
M23 664

Sida/Page
1 (1)

Mikrobiologisk analys

Sörmlands museum
Sofia Fredriksson
Tolagsgatan 8
611 31 Nyköping

Objekt: St. Nicolaus 10, Nyköping
Provtagningsdatum: 2023-09-22
Provtagare: Kjell Taawo

Prov	Mikroorganismer och övriga noteringar
1. Svamp på träbit	Brunröta. Provet innehåller rötsvampsmycel av äkta hussvamp, <i>Serpula lacrimans</i> .
2. Svamp på träyta. Togs en bit från prov nr 1	Brunröta. Provet innehåller rötsvampsmycel av citronticka, <i>Antrodia xantha</i> .
3. Gul "påväxt" i anslutning till svampangrepp	Provet innehåller ett svavelgult pulver vilket <u>inte</u> innehåller svamp, varken i form av sporer eller mycel.

Robert Daun

Datum/Date
2023-10-04

Beteckning/Reference
M23 680

Sida/Page
1 (1)

Mikrobiologisk analys

Sörmlands museum
Sofia Fredriksson
Tolagsgatan 8
611 31 Nyköping

Objekt: Sankt Nicolai kyrka, Nyköping
Provtagningsdatum: 2023-09-26
Provtagare: Kjell Taawo

Prov	Mikroorganismer och övriga noteringar
1. Svampangrepp på träbit	Brunröta. Provet innehåller röttsvampsmycel av äkta hussvamp, <i>Serpula lacrimans</i> . Dessutom innehåller provet även gott om mögel.

Robert Daun

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Beslut

1 (4)

Datum
2023-10-20

Diarienummer
7350-2023
Jfr 2305-2023

Nyköpings församling
joakim.dahlqvist@svenskakyrkan.se

Tillstånd till sanering och byggnadsarkeologisk undersökning av det norra bänkkvarteret i Sankt Nicolai kyrka, Nyköpings stad och kommun

Beslut

Länsstyrelsen i Södermanlands län lämnar tillstånd till sanering och byggnadsarkeologisk undersökning av det norra bänkkvarteret i Sankt Nicolai kyrka, Nyköpings stad och kommun.

Tillståndet gäller med nedanstående villkor och i enlighet vad som framgår i ansökan.

Tillståndet gäller i 2 år från beslutsdatum.

Villkor

- Tillståndet gäller för de åtgärder som framgår av ansökan och med bilaga, PM från Sörmlands museum, daterat den 12 oktober 2023. Om andra åtgärder ska genomföras eller om de angivna åtgärderna ändras kräver det nytt tillstånd från Länsstyrelsen.
- Arbetena skall ske under antikvarisk medverkan av expert med nödvändig kompetens. Ni har i er ansökan angett Anton Blomgren och Sofia Fredriksson, Sörmlands museum som antikvarisk expert. Björn Pettersson, Sörmlands museum, svarar för byggnadsarkeologisk dokumentation.
- Arbetena har startat i samråd med Länsstyrelsen och antikvarisk expert.
- Återbegravning av mindre andel ben och järnföremål ska göras. Lämplig plats för detta bestäms i samråd med antikvarisk expert.
- Ni ansvarar för att åtgärderna blir dokumenterade och redovisade i en rapport. Norra bänkkvarterets utseende ovan och under golv samt konstruktion före och efter ändringen ska dokumenteras på lämpligt sätt. Dokumentationen kan

Länsstyrelsen Södermanlands län

Beslut

2 (4)

2023-10-20

7350-2023

samordnas med slutrapporten för ärendena 433-2305-2023 och 433-5227-2023. Ni ska inom sex månader efter avslutat arbete skicka in en rapport i PDF-format till Länsstyrelsen.

- Efter att arbetet är färdigt ska Länsstyrelsen kallas till en besiktning av åtgärderna.

Beskrivning av ärendet

Nyköpings församling har ansökt om tillstånd till sanering och byggnadsarkeologisk undersökning av det norra bänkkvarteret i Sankt Nicolai kyrka, fastigheten Sankt Nikolaus 10 i Nyköping.

Skälen till ansökan är att i samband med planerade arbeten, borttagande av två bänkrader i norra bänkkvarteret i enlighet med Länsstyrelsens beslut, diarienummer 433- 2305-2023, så upptäcktes rötskador i brädgolv och underliggande bjälkar. Svamp- och mögelprov togs vid två tillfällen på olika ytor. Analys av proverna utfördes av Botaniska Analysgruppen i Göteborg. Provsvarerna visade på mycel av äkta hussvamp och citronticka. Utbredningen sträckte sig över hela bänkkvarteret. Fuktproblematiken var tidigare okänd.

Av Sörmlands museums PM framgår omfattningen av åtgärder. Dessa har inneburit friläggning och sanering av bänkkvarteret samt återfyllning och ny uppbyggnad för golv. Hittills utfört arbete har dokumenterats med arbetsbilder, bland annat med snedbildsfotografering, uppmättningsritning i skala 1:50, byggnadsarkeologisk dokumentation och anläggningsbeskrivningar.

Anvisningar för friläggning, sanering, återuppbyggnad och val av virkesdimensioner- och kvaliteter har lämnats av antikvarisk expert.

Befintligt golv inklusive golvbjälklag har kasserats och ersatts med nytt virke, golvfyllning har avlägsnats och ersatts med skumglasgrus från Hasopor.

Enligt arkivmaterial på Sörmlands museum så var aktuell yta nästan i sin helhet upptagen på 1960-talet.

Motivering till beslutet

Länsstyrelsen bedömer att åtgärderna är nödvändiga att utföra och går att förena med bevarandet av kyrkans kulturhistoriska värde. Länsstyrelsen lämnar därför tillstånd till åtgärderna med åtföljande villkor.

Länsstyrelsen Södermanlands län

Beslut

3 (4)

2023-10-20

7350-2023

Bestämmelser som beslutet grundas på

- 4 kap., 3 § kulturmiljölagen (1988:950)
- Riksantikvarieämbetets föreskrifter och vägledning om kyrkliga kulturminnen
- Riksantikvarieämbetets vägledning om antikvarisk medverkan

Information

Detta beslut innebär endast tillstånd enligt kulturmiljölagen.

Ni som tar emot detta beslut ansvarar för att de som är berörda av arbetet tar del av innehållet i beslutet.

[Riksantikvarieämbetets vägledning](#)

Du kan överklaga beslutet

Se bilaga med överklagandehänvisning.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av enhetschef/länsantikvarie Karin Gold Cox med biträdande länsantikvarie Bo G Svensson som föredragande.

Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Beslutsort: Nyköping

Bilagor

Överklagandehänvisning förvaltningsrätten

Ni kan överklaga beslutet hos förvaltningsrätten

Om ni inte är nöjda med Länsstyrelsens beslut, kan ni skriftligen överklaga beslutet hos förvaltningsrätten.

Så här överklagar ni beslutet

Länsstyrelsen måste pröva att överklagandet har kommit in i rätt tid, innan det skickas vidare tillsammans med handlingarna i ärendet. Därför ska ni lämna eller skicka er skriftliga överklagan till Länsstyrelsen Södermanlands län antingen via e-post; sodermanland@lansstyrelsen.se, eller med post; Länsstyrelsen Södermanlands län, 611 86 Nyköping.

Tiden för överklagande

Ert överklagande måste ha kommit in till Länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag ni fick del av beslutet. Om det kommer in senare kan överklagandet inte prövas. I ert överklagande kan ni be att få ytterligare tid till att utveckla era synpunkter och skälen till att ni överklagar. Sedan är det förvaltningsrätten som beslutar om tiden kan förlängas.

Ert överklagande ska innehålla

- Vilket beslut som ni överklagar, beslutets datum och diarienummer.
- Hur ni vill att beslutet ska ändras.
- Varför ni anser att Länsstyrelsens beslut är felaktigt.

Skriv också följande uppgifter, om ni inte tidigare lämnat dem:

- Person- eller organisationsnummer.
- Telefonnummer där ni kan nås dagtid (med undantag för nummer som avser ett hemligt mobilabonnemang som behöver uppges endast om rätten begär det).
- E-postadress.
- Annat som har betydelse för att domstolen ska kunna nå er.

Om ni har handlingar som ni anser stödjer er överklagan så bör ni bifoga kopior på dessa. Kontakta Länsstyrelsen i förväg om ni behöver bifoga filer som är större än 15 MB via e-post.

Ombud

Om ni anlitar ett ombud som sköter överklagandet åt er ska ombudet underteckna skrivelsen samt uppges sitt eget namn, adress och telefonnummer. Ombudet bör också bifoga en fullmakt.

Behöver ni veta mer?

Har ni ytterligare frågor kan ni kontakta Länsstyrelsen via e-post, sodermanland@lansstyrelsen.se, eller via växeltelefonnummer 010-223 40 00. Ange diarienummer 7350-2023.

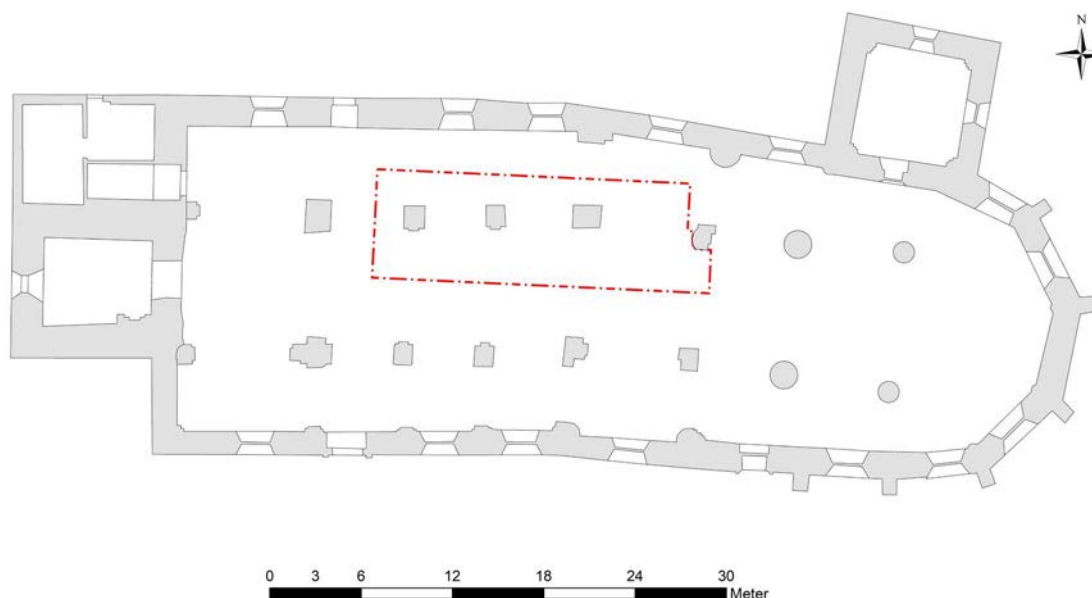
Byggnadsarkeologisk undersökning av det norra bänkkvarteret i Sankt Nicolai kyrka, Nyköping, 27/9-2/10 2023.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har under perioden 2023-09-28 till 2023-10-02, efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län (länsstyrelsens diari nr. 7350-2023), utfört en byggnadsarkeologisk undersökning i Sankt Nicolai kyrka i Nyköping.

Med anledning av fuktproblem och att angrepp av äkta hussvamp och citronticka konstaterats i golvet under bänkarna i det norra bänkkvarteret togs samtliga bänkar samt hela trägolvet bort inom denna yta. Det öppnade schaktet täckte en yta av 150 m².

Bänkarna demonterades och flyttades undan medan det svampangripna brädgolvet och golvbjälkarna kasserades. Under golvet fanns golvbjälkar lagda i ett cirka 15 cm tjockt lager av slagg. Bjälkarna sågades i bitar och kasserades. Arbetet fortsatte med att slagg-lagret avlägsnades över hela ytan med en så kallad *grävsug*. Röret som suger upp det lösa materialet är kopplat till en lastbil med en stor tank där sten, grus och slagg samlas.

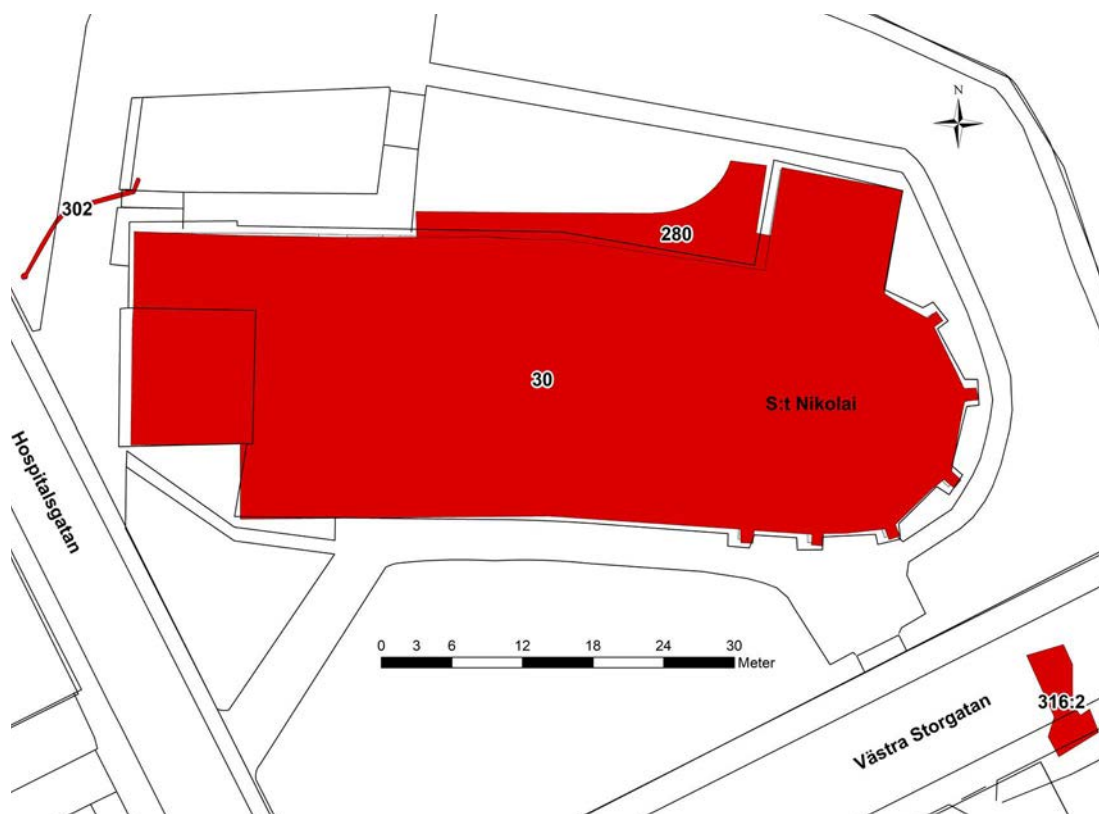
Figur 1. Sankt Nicolai kyrka med det 150 m² stora undersökta schaktet markerat med streckprickad röd linje. .

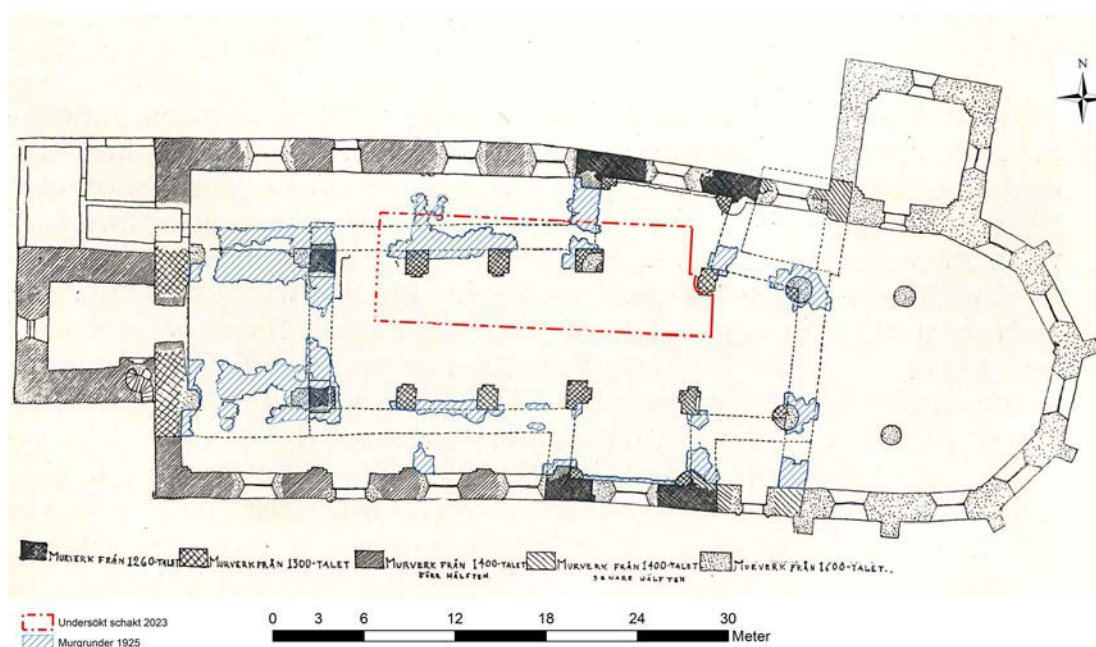
Figur 2. Borttagning av slagg mellan golvbjälkarna med så kallad grävsug. Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0872.

Figur 3. En frilagd gravhäll, A6. I bakgrunden syns det mörkare slagglagret ovanpå grus- och stenfyllningen. Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0873.

Figur 4. Tidigare arkeologiska undersökningar i anslutning till Sankt Nicolai kyrka. SR 30, 280, 302 och 316:2. Utdrag ur det digitala stadsarkeologiska registret för Nyköping.

Figur 5. Bearbetad version av Erik Lundbergs planritning över Sankt Nicolai kyrka med de stående murverkens datering till perioden 1200-1600-talet. De murverk som frilades under golvet vid undersökningen 1923-1925 (SR 30), har markerats med blå skrafferade ytor. De tillhör kyrkans äldsta skeden daterade till 1200- och 1300-talet. En kyrkobyggnad med ett enskeppigt långhus, tvärskepp och rakavslutat kor. Det aktuella undersökta schaktet 2023 är markerat med röd streckprickad linje (Lundberg 1928, s. 55).

Tidigare undersökningar

1923-1925 byggnadsarkeologisk undersökning SR 30:

I samband med en omfattande restaureringsarbeten i kyrkan så undersöktes även äldre stående murverk och grundmurar i kyrkans golv. Av undersökningen framgick att kyrkan byggts om vid flera tillfällen mellan 1200- till 1700-talet. Delar av grundmurarna till den äldsta kyrkan daterad till 1200-talet kunde friläggas vid undersökningen. Denna kyrkobyggnad hade ett enskeppigt långhus med tvärskepp, torn och rakavslutat kor. Murarna var byggda av gråsten i kalkbruk och med brett utstrukna fogar. Fönsteröppningarna var omfattade av tegel och golvet utgjordes av kullersten lagd i kalkbruk. I den södra tvärskeppsgaveln fanns en rundbågig portöppning delvis bevarad. Under den andra byggnadsperioden under 1300-talet fick kyrkan valv av tegel och då försvinner även tornet (Lundberg 1928, s. 55).

2009 schaktkontroll SR 280:

Schaktkontrollen gjordes med anledning av anläggande av handikappanpassad gång till den norra ingången. Schaktet grävdes till ett djup av 0,1-0,2 meter under markytan där endast lerig matjord framkom. Steril nivå nåddes inte på någon punkt. Inget av antikvariskt värde framkom vid schaktkontrollen (Pettersson 2011 a).

2011 förundersökning SR 302:

Förundersökningen gjordes med anledning av ett planerat schakt för elledning och lyktstolpe. Den frilagda schaktväggen rensades för hand med skärslev och undersöktes för att fastställa lagrens funktion och tidsställning. Kulturlagren var uttorkade och innehöll sand, grus och enstaka ben. Schaktbotten rensades till 0,9 meters djup under markytan, vilken motsvarade den sterila orörda markytan på platsen. Där tillvaratogs ett ben för ¹⁴C-analys som senare kunde dateras till perioden 1300-1430 e.Kr. Det vill säga det äldsta skedet på platsen (Pettersson 2011 b).

2013 förundersökning SR 316:2:

Del av en större undersökning längs Västra och Östra Storgatan. Anledningen till att undersökningen var att Nyköping Vatten utförde renoveringsarbeten av vattenledningar längs sträckan. Det aktuella schaktet låg i Västra Storgatan rakt söder om kyrkan. Här påträffades 39 fragmentariska gravar som före Nyköpings stadsreglering i mitten av 1600-talet låg innanför Sankt Nicolai kyrkas bogårdsmur. Gravarna kunde dateras till perioden 1400-tal fram till stadsregleringen (Klange 2014).

Syfte

Syftet med den byggnadsarkeologiska undersökningen var att inom det angivna undersökningsområdet beskriva de äldre lämningarnas karaktär, tidsställning och omfattning samt bilda ett tillfredställande underlag för länsstyrelsens vidare handläggning av i ärendet.

Figur 6. Utgrävning 1923-1925. I förgrunden syns 13 tunnor med insamlade ben. Foto: Erik Lundberg

Metod

Då det övre mörka slagglagret var avlägsnat vidtog den byggnadsarkeologiska undersökningen. Arbetet fortsatte med att grus- och stenfyllningen togs bort med grävsugen. Gruset var mycket hårt packat så att slagbormaskin tidvis måste användas för att dela sönder fyllningen innan den kunde sugas upp av grävsugen. Det pågående schaktarbetet dokumenterades med arbetsbilder.

När schaktningsarbetet var klart mättes det 7x21 meter stora öppna schaktet in på planritningen i skala 1:50, i förhållande till kyrkans norra vägg och de stående pelarna.

De frilagda anläggningarna dokumenterades skalenligt på uppmättningsritning i förhållande till schaktet.

Anläggningarna gavs nummer i den ordning de frilades A1-A16 och dokumenterades även med snedbildsfotografering och fotografering med drönare. Den synliga delen av konstruktionerna beskrevs i text i särskilda anläggningsbeskrivningar. Höjdskillnaderna mellan det befintliga stengolvet i kyrkan och de frilagda murarna och ytorna i schaktet markerades på planritningen i form av minushöjder mätt i cm (se bilaga 1). Inga murar revs eller plockades ner vid schaktningen. Påträffade föremål och ben i fyllningen samlades löpande in för senare bedömning och registrering.

Figur 7. Murkrönen till gravkammarna från 1600- och 1700-talet.

Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0874.

Resultat

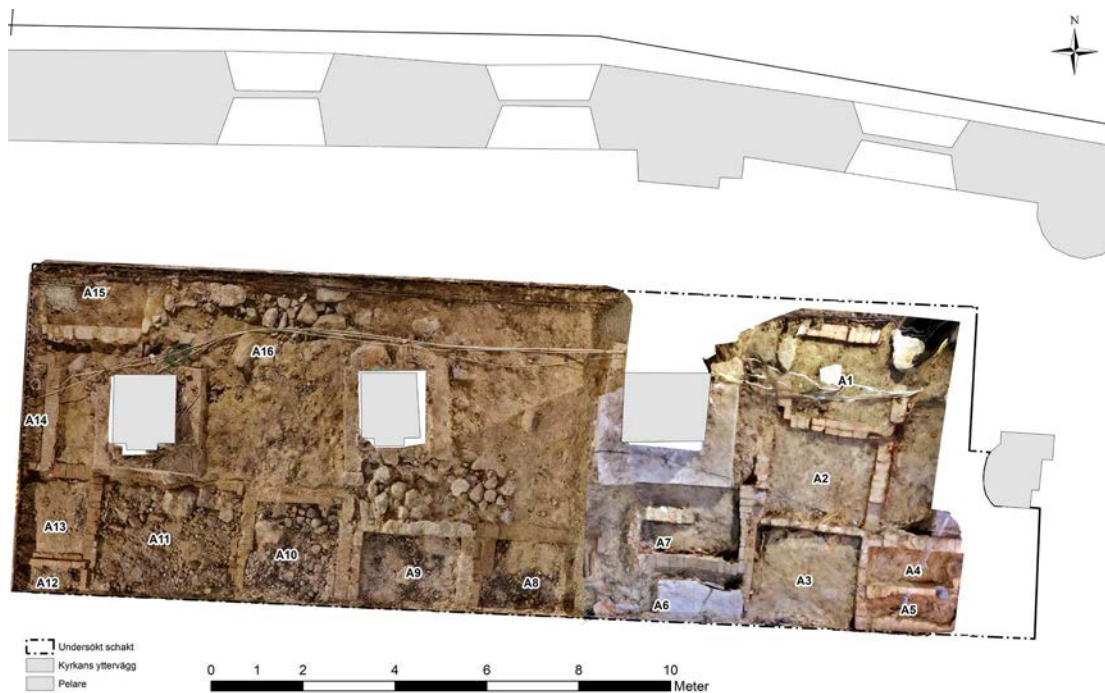
Under golvbjälkarna och under slagglagret framkom en fyllning bestående av stenmjöl, sand, grus, sten, stenblock, tegelflis. I massorna fanns även gravrester i form av ben, kisthandtag, järnföremål samt fragment av gravhällar och sockelstenar. Föremålen och ungefär 100 liter ben samlades in från de omrörda massorna. Efter diskussion med församlingen beslutades att ben och sådana föremål som kunde knytas till begravingarna skulle stanna vid kyrkan efter avslutad undersökning.

När schaktningen av den aktuella ytan var färdig så hade överkanten till 15 stycken murade gravkammare av tegel och sten frilagts längs schaktets västra, södra och östra sida (A1-A15). De flesta var uppförda av så kallat stortegel, murade med kalkbruk och med kalkbruksputsade insidor. Innermåttarna varierade mellan 2-2,5 meter. Gravkammarna lämnades intakta även då de låg närmare än 50 cm under golvnivå. Det färdiga schaktdjupet på de grus- och stenfyllda ytorna varierade mellan 50-65 cm medan murkrönen låg 20-50 cm under det omgivande stengolvet. Ingen av kammarna tömdes ner till golvnivå men i en av dem, A10, kunde djupet ner till en antagen golvnivå mätas med tumstock till 1,8 meter från murkrönet (figur 7).

Ytterligare en anläggning A16 frilades vid schaktets norra kant. En 9x2 meter stor yta med lösa stenblock, 0,5-1 meter stora, några med spår efter kalkbruk. Troligen rester efter de grundmurar till kyrkans äldsta byggnadsskede från 1200- eller 1300-talet vid den norra långhusväggen som frilades vid undersökningarna 1923-1925 (figur 5).

Figur 8. Planritning över det undersökta schaktet med gravkammare A1-A15. Kamrarna var uppförda av sten och tegel, murade med kalkbruk och med putsade insidor. Ytterligare en anläggning A16 frilades vid schaktets norra kant. En 9x2 meter stor yta med lösa stenblock, 0,5-1 meter stora, några med spår efter kalkbruk. Rester efter grundmurar till kyrkans äldsta byggnadsskede från 1200-talet.

Figur 9. Fotogrammetriskt framställt lodfoto av fotografier tagna med drönare och snedbilder tagna under arbetets gång.

I samband med det efterföljande rapportarbetet har den handritade uppmättningsritningen av det undersökta schaktet lagts in i det digitala stadsarkeologiska registret och skärmdigitaliserats (figur 8).

Vidare har alla fotografier tagna med drönare och snedbilder bearbetats fotogrammetriskt så att ett heltäckande *lodefoto* av den undersökta ytan kunnat framställas (figur 9)

Vid mitten av 1800-talet slutade man att begrava i kyrkan. Vid ungefär samma tid togs ett okänt antal gravar upp och gravresterna/benen lades i ett benrum i den sydvästra delen av kyrkan. Vid renoveringen av kyrka 1923-1925 togs detta benrum bort och ersattes av ett dopkapell på samma plats. Fler uppgifter om detta finns i landsarkivet i Uppsala (Eva Holmberg, 2023-11-30).

Vid någon tidpunkt mellan tidigt 1800-tal och början av 1900-talet har gravkammarna inom det undersökta schaktet fyllts igen med grus och sten. Troligen samtidigt som de gamla gravarna togs bort i mitten av 1800-talet.

Med ledning av ett fotografi från renoveringen 1925, så framgår det att ett stort antal av gravarna i kyrkan har tömts på grus och gravrester (figur 6).

Fotografiet som är tagen från koret mot väster visar det uppgrävda golvet, stenhögar, byggmaterial och plankor samt ett antal upplagda gravhällar. Även några tömda gravkammare skymtar samt 13 stycken stora trätunnor fyllda med ben, vilket måste motsvara ett förhållandevis stort antal uppgrävda gravar.

Bilder visar också att djupare schaktning gjorts speciellt runt pelarfundamenten, vilket även framgick av den byggnadsarkeologiska undersökningen. Bland annat inom en yta i den norra delen av det aktuella schaktet där gravplatserna 58-62 tidigare legat. Där påträffades rester efter grundmurar till kyrkans äldsta byggnadsskede, men inga spår efter gravar.

Med tanke på fynden som gjordes i de omrörda massorna vid den aktuella undersökningen, så är det möjligt att rester efter begravingar i form av ben, kistspikar och metallbeslag ändå finns kvar i botten av gravkammarna.

Med hjälp av Sankt Nicolai kyrkas grundplan med gravarnas placering i kyrkorummet (bilaga 2) och ett register över gravägare och begravda personer har de frilagda gravkammarna kunnat kopplas samman med ursprungliga gravnummer. Grundritningen upprättades 1673 och ”renoverades” 1746. Se beskrivningarna nedan, figur 8 och 9, samt bilaga 1.

Anläggningar 1-16

Anläggning nr 1. Mur av stortegel med putsad insida. Putsen var cirka 1 cm och verkade bestå av ett tjockt lager lerbruk som grund och på ytan ett tunt lager kalkbruk. Anläggningen är identifierad som grav nr 55 på grundritningen. *Okänt år. Den av hertig Karl högt uppskattade ståthållaren och slottsfogden Lasse Westgöte är begravd här.*

Anläggning nr 2. Mur av stortegel med putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 56 på grundritningen. *Politieborgmästaren och rådmannen Olof Pedersson Schnack går bort 1676. Han hade köpt graven för 170 daler kopparmynt.*

Anläggning nr 3. Mur av stortegel med putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 36 på grundritningen. *Landsekreteraren Johan Ploug begravs 1685. Johan Willemoth "begravs i graven något ovanför predikstolen" år 1712. I samma grav ligger en krigsfånge, den sachsiske löjtnanten Johan Adolf Marschalk.*

Anläggning nr 4. Mur av stortegel med putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 34 på grundritningen, vilken även omfattar anläggning 5. *Landshövdingen Göran Bengtsson Sparre begravs 1657.*

Anläggning nr 5. Mur av stortegel med struken yta och jämnare form. Putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 34 på grundritningen. *Landshövdingen Göran Bengtsson Sparre begravs 1657.*

Anläggning nr 6. Gravhäll av kalksten, 10–12 cm tjock. Anläggningen är identifierad som grav nr 38 på grundritningen. *1725 begravs Landskamrerare Simon Kempes fru Katarina Lang på stora gången mitt för predikstolen. Mågen och Kempes efterträdare, Johan Georg Hattun är begravd här 1710.*

Anläggning nr 7. Mur av stortegel med putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 57 på grundritningen. *1710 begravs generalfälttygmästaren Johan Sjöblad till Flättna, Gårdsnäs och Brandthäll. Han flyttas senare till graven N:o 3. Fyra år tidigare hade baronen Apelman nedsatts i graven. Förmodligen Sjöblads sväger. Graven blev senare obrukbar när man reste predikstolen här.*

Anläggning nr 8. Mur av stortegel med putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 42 på grundritningen. *1647 begravs Erik Schroderus i graven han hade fått av församlingen. Han var uppskattad rektor vid Nyköpings skola. Han arbetade även som översättare och drev eget tryckeri med stor produktion.*

Anläggning nr 9. Mur av stortegel och natursten (granit) med putsad insida. Putsen har spår av putskvast eller liknande verktyg. I fyllningen finns rester av mässingsslagg och masugnsslagg. Anläggningen är identifierad som grav nr 44 på grundritningen. *Inget namn.*

Anläggning nr 10. Mur av stortegel med putsad insida. I fyllningen finns rester av mässingsslagg och masugnsslagg. Teglet är ca 32x15 cm. Genom att sticka ner en måttstock genom ett hål i fyllningen kunde gravkammarens djup mätas till ca 180 cm.

Anläggningen är identifierad som grav nr 46 på grundritningen. *1647 går borgmästare Joakim Danckwardt bort. År 1610 skänkte han 10.000 murtegel samt 5 skeppund (850 kg) koppar till omgjutning av de kyrkklockor som 1568 förstördes i en brand, "varemot han erhöi i kyrkan egen grav". Mårten Svenssons änka, 93 år gammal; dotterdotter till Joakim Danckwardt går bort 1733.*

Anläggning nr 11. Mur av stortegel och yngre skuret tegel med jämnare form. Putsad insida. Anläggningen är identifierad som grav nr 48 på grundritningen. *1678 begravs rådmannen och handelsmannen Gillius Willemoth. Han hade sin bostad på den tomten som idag heter Åkroken 3 i hörnet av Slottsgatan och Västra Kvarngatan. År 1675 hade han köpt graven för 50 daler silvermynt. En stor summa vid denna tid. Änkan Maria Danckwardt begravs 11 år senare i samma grav. Justitieborgmästaren Johan Willemoth begravs här 1704. Klädesfabrikören Govert Keyser går bort 1752. Som ägare av graven står svärfadern politieborgmästaren Gerhard Willemot*

Anläggning nr 12. Mur av handslaget tegel med struken yta, putsad insida. Platsblandat bruk i fyllningen. Synligt hålrum under kalkstensgolvet intill. Anläggningen är identifierad som grav nr 50 på grundritningen. *Otagen grav.*

Anläggning nr 13. Mur av handslaget tegel med struken yta, delvis mindre storlek (28x13 cm) och putsad insida. Platsblandat bruk i fyllningen. Anläggningen är identifierad som grav nr 50 på grundritningen. *Otagen grav.*

Anläggning nr 14. Mur av handslaget tegel med struken yta, delvis mindre storlek (28x13 cm) och putsad in- och utsida. Anläggningen är identifierad som grav nr 74 på grundritningen. *Jakob Almbergs fru Elisabeth Calm dör 1726 och hennes man går bort året efter.*

Anläggning nr 15. Mur av kalkstensflisor, ca 35x35x7 cm. Fogbruk mellan stenarna. Kvastputsad puts i vågrät riktning. Synligt hålrum under kalkstensgolvet intill. Putsbruk med grå kalkfärgsrester, dessa tolkas som kimrökspigment. Anläggningen är identifierad som grav nr 63 på grundritningen. *1691 Kyrkvärden Bengt Jönsson Kålare "begravs på lilla norra gången nära kyrkodörren". Boktryckaren Erik Winge (Nyköpings Veckoblad) har köpt graven 1754 för 72 daler. Han går bort 1765.*

Anläggning nr 16. En 9x2 meter stor yta med lösa stenblock 0,5-1 meter stora. Några med spår efter kalkbruk. Troligen rester efter grundmuren till kyrkans äldsta byggnadsskede vid den norra långhusväggen från 1200-talet. En kyrkobyggnad med ett enskeppigt långhus med tvärskepp, torn och rakavslutat kor.

Fynd

Efter avslutad undersökning lämnades samtliga ben och metallföremål i kyrka för återbegravning (figur 11). Övrigt fyndmaterial med de fyra huggna kalkstenfragmenten, två profiltegel, fem putsprover och slaggstycket förvaras tills vidare vid Sörmlands museum (Bilaga 3).

Tre fragment av gravhällar av kalksten där två hade enstaka bokstäver synliga (Fnr 3 och 4) medan ett tredje hade en läsbar text (Fnr 1): "AS IN COEL". Texten tolkades vara på latin: "VIVAS IN COELO". Vilket betyder *Må du leva i himmelen*. Texten är tolkad och översatt av Anna Blennow (figur 10).

Vidare ett fragment byggnadssten av kalksten med tandhuggna ytor och uttag för hakkramlor (Fnr 2) (figur 10).

Ett antal så kallade profiltegel som ingått i något av kyrkans äldre valv som valvribbor. Varav två sparades och registrerades (Fnr 5 och 6).

Sex stycken kisthandtag av järn, fem spikar, huggmejsel, märkla, krokar, kistbeslag och människoben (Fnr 7-13) återbegravs vid Nya kyrkogården i Nyköping.

Fem putsprov med vit till ljusgrå och mörkgrå bemålning samlades in (Fnr 14-18).

Ett slaggstycke troligen mässingsslagg (nr 19).

Figur 10. kalkstenshällar. Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0875.

Figur 11. metallföremål. Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0877.

Figur 12. profiltegel. Foto: Björn Pettersson. SLM D2023-0876.

Referenser

Klange, Johan. 2014. Arkeologisk förundersökning. *Arkeologi längs Storgatan, från Stortorget till Stockholmsvägen Arkeologisk förundersökning inom RAÄ-nr 231:1, längs Västra och Östra Storgatan, sträckan Behmbrogatan/Hospitalsgatan till Stockholmsvägen, Nyköpings socken och kommun, Södermanlands län. Rapporter från Arkeologikonsult 2014:2742.*

Lundberg, Erik. 1928. S. Nicolai kyrka i Nyköping. En byggnadsarkeologisk undersökning. I: *Sörmlandsbyggen. Meddelanden från Södermanlands museiförbund 1928.*

Pettersson, Björn. 2011 a. Sankt Nicolai kyrka, Nikolaus 10, Nyköping. *Sörmlands museum. Arkivrapport 2011:16.*

Pettersson, Björn. 2011 b. Sankt Nicolai kyrka, Nikolaus 10, Nyköping. *Sörmlands museum. Arkivrapport 2011:15.*

Arkiv

Planritning ur Sankt Nicolai församlings arkiv: Grundritning utaf Sankt Nicolai kyrkas inbegrep uthi Nyköping. Upprättad åhr 1673 af framlidne ingenieur Anders Anderson men nu efter begäran renoverad åhr 1746 af Mårten Rivell.

Register över gravar i Nicolai kyrka ur Sankt Nicolai församlings arkiv: Gravplatser i Nicolai kyrka och Register över begravningsplatser 1600- och 1700-tal.

Muntlig uppgift

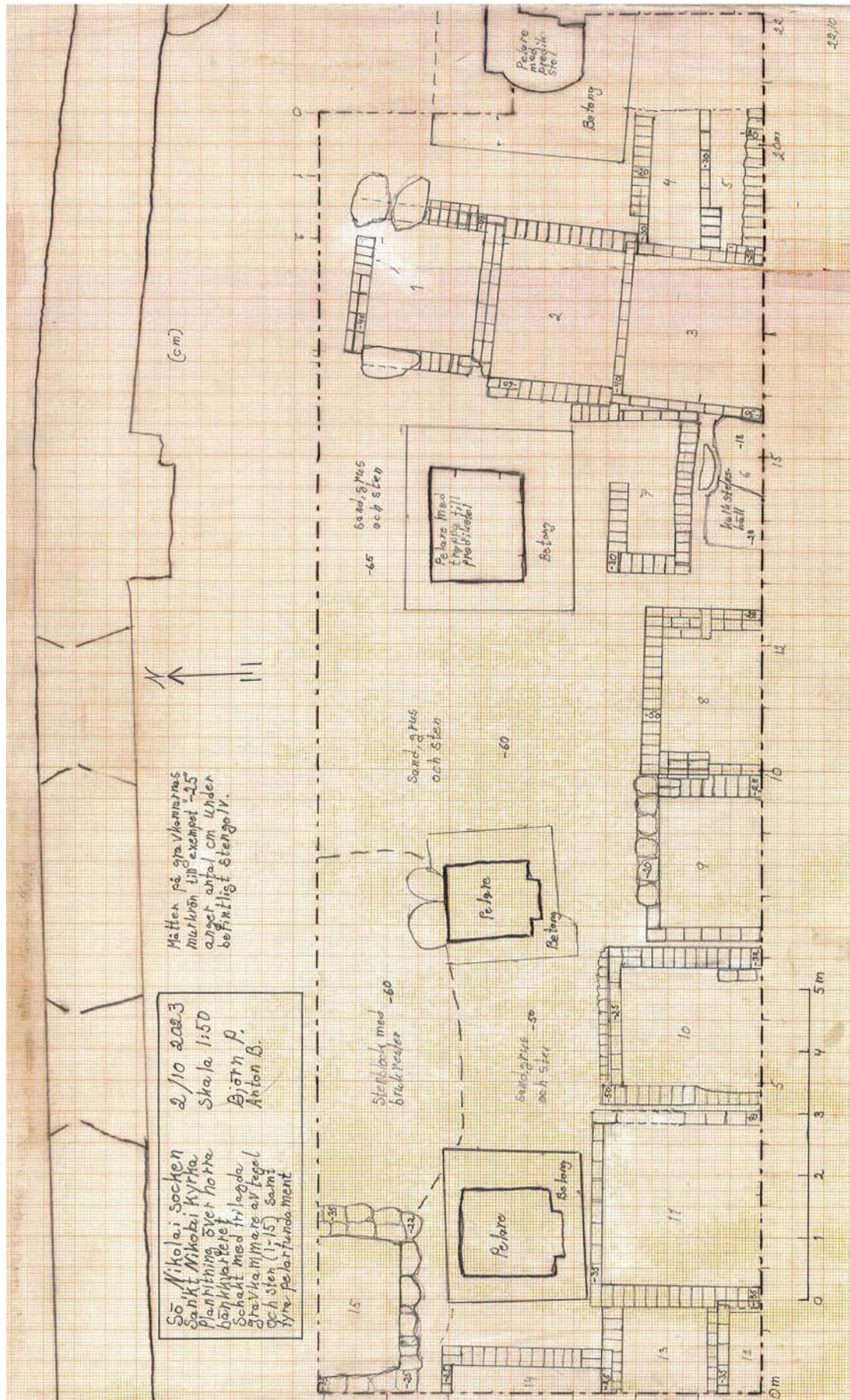
Muntlig uppgift från Eva Holmberg Johansson, 30/11 2023.

E-post

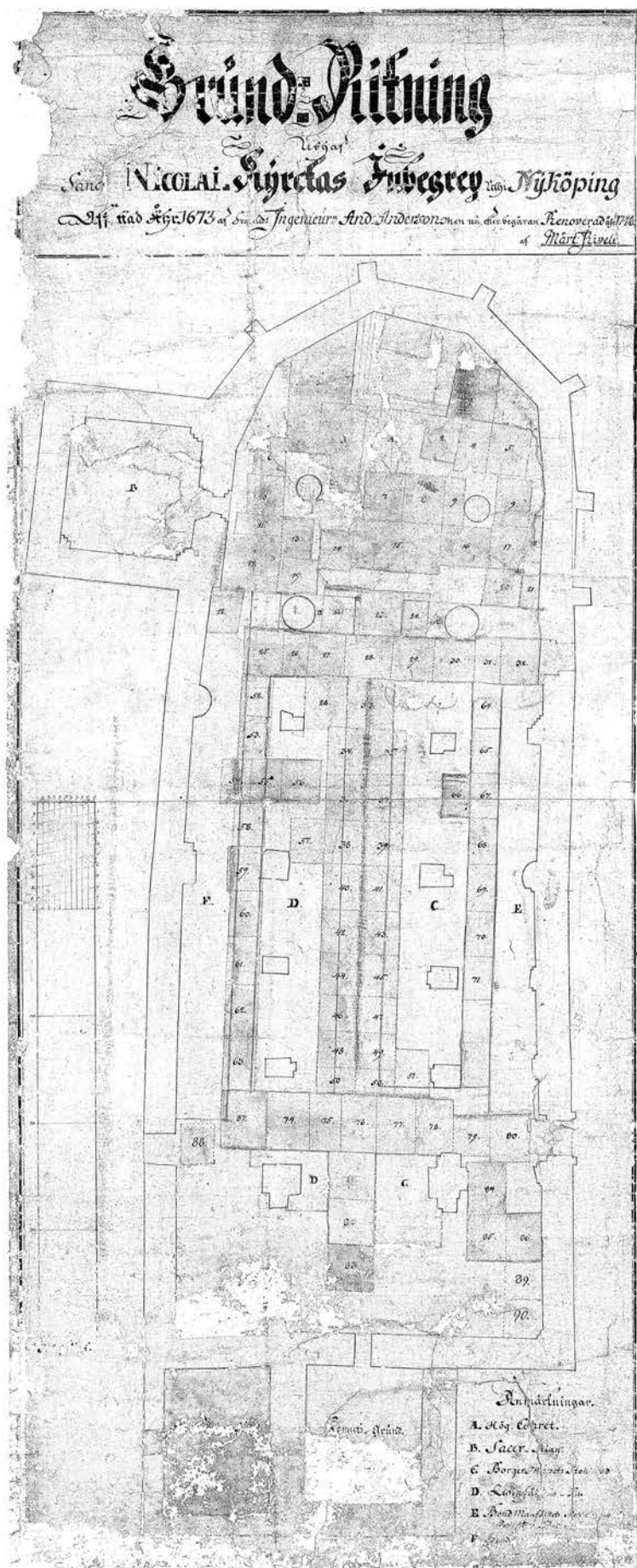
Anna Blennow, docent i latin, Institutionen för språk och litteraturer, Göteborgs universitet, 26/10 2023.

Bilagor

1. Handritad planritning över det öppna schaktet samt anläggningarna A1-A16 i det norra bänkkvarteret i Sankt Nicolai kyrka, 2/10 2023.
2. Grundritning över Sankt Nicolai kyrka samt gravarnas nummer. Upprättad av Ingenieur Anders Andersson 1673. Renoverad av Mårten Rivell 1746.
3. Fyndlista, Fnr 1-19.

Bilaga 1.

Bilaga 2.

Fyndlista					
Fnr	Material	Sakord	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
1	Kalksten	Gravhäll	1	8500	Tandhuggna ytor. Text: "... AS IN COEL..."
2	Kalksten	Byggnadssten	1	7500	Tandhuggna ytor samt uttag för hakramlor
3	Kalksten	Gravhäll	1	2050	Slåthuggen yta med textfragment: "...M,... REN,... EN..."
4	Kalksten	Gravhäll	1	110	Slåthuggen yta med textfragment: "...LAN..."
5	Tegel	Profiltegel	1	2130	Del av tegelsten till valvribba
6	Tegel	Profiltegel	1	2500	Del av tegelsten till valvribba
7	Järn	Kisthandtag	6		Kraftigt kooroderade kisthandtag med beslag. Återfört till kyrkan
8	Järn	Spik	5		Spika av olika storlek. Återfört till kyrkan
9	Järn	Huggmejsel	1		Spetsig huggmejsel. Återfört till kyrkan
10	Järn	Märla	1		Märla med böjda spetsar. Återfört till kyrkan
11	Järn	Krokar	2		Återfört till kyrkan
12	Silver	Kistbeslag	1		Rakt smalt beslag med utsvängda ändar av tunn silverplåt. Återfört till kyrkan
13	Ben	Människoben	Ca 100 L		Återbegravda vid kyrkan
14	Kalkputs	Putsprov	1	780	Kalkbruksbit med putsad yta. Vit
15	Kalkputs	Putsprov	1	265	Kalkbruksbit med putsad yta. Ljusgrå
16	Kalkputs	Putsprov	1	206	Kalkbruksbit med putsad yta. Ljusgrå
17	Kalkputs	Putsprov	1	252	Kalkbruksbit med putsad yta. Grå
18	Kalkputs	Putsprov	1	384	Kalkbruksbit med putsad yta. Mörkgrå
19	Slagg	Mässingsslagg	1	950	Låg högt upp i fyllningen